

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Борис Петров Попиванов, СУ „Св. Климент Охридски“

за дисертационния труд на Теодора Александрова Йовчева

на тема

Персонализация на политическите партии в България: НДСВ и ГЕРБ в сравнителна перспектива

Депозираният дисертационен труд се състои от 205 стандартни страници и е структуриран във въведение, четири основни глави, заключение и източници. В този си вид работата напълно отговаря на формалните критерии за докторска дисертация. В текста са включени 3 таблици и 11 фигури, и ги споменавам още тук, защото те са продукт на собствените усилия на авторката по събиране и систематизация на данни от внушителни масиви (най-вече архиви на Народното събрание и ЦИК). Библиографията фокусира на едно място разнообразни по характер източници – от академични трудове през нормативни актове и проучвания до медийни публикации. Научните източници, в частност, показват отлично познаване на съвременното състояние на изследванията върху политическите партии и персонализацията. Както можах да установя, цели 41 от тях са разработки, публикувани през последното десетилетие, а една от тях, монографията на Рахат и Кениг „От партийна политика към персонализирана политика?“ от 2018 г., служи за основа на анализа на институционалните фактори в дисертацията. Повечето водещи изследвания върху конкретния модел на персоналистката партия (на Мусела, Калисе, Гарсия и т.н.) също са нови по дата. Отделно от основното тяло на текста е представено и едно приложение с агитационни материали на анализирания български политически сили, онагледяващо персонализацията на политическата реклама.

Актуалността и значимостта на избраната тема не подлежат на съмнение. Става дума за две български политически партии, НДСВ и ГЕРБ, които при първото си явяване на парламентарни избори успяват да ги спечелят и да произведат трайни

промени в характеристиките както на партийната система в страната, така и на политическия процес изобщо. И макар че формирането на тези партии кореспондира със специфично национални особености и нагласи, те имат своите аналози в много други европейски страни. Ето защо виждам приложната добавена стойност на дисертацията в две направления: да контекстуализира политическото функциониране на НДСВ и ГЕРБ в по-широки европейски тенденции и да позволи по-задълбоченото разбиране и осмисляне на собствената ни българска политическа действителност.

Теодора Йовчева въвежда убедително понятието персонализация на политическите партии в българския политологичен дебат. Предметът, обектът, целите, задачите, хипотезата и основните методи на изследване са прецизно дефинирани. По отношение на методите бих добавил и един допълнителен акцент върху кабинетното проучване, доколкото анализът на еволюцията на основното понятие (персонализация) има не просто характер на теоретична рамка, но представлява и основание за аргументация на системата от индикатори за последващия сравнителен анализ на двата случая.

Първа глава на дисертацията ни въвежда в теоретичния дебат за персонализацията на политическите партии и легитимира както избора на понятия, така и ориентацията към конкретен модел със съответстващите му индикатори. Втора и трета глава ни запознават с резултатите от приложението на индикаторите към казусите НДСВ и ГЕРБ, респективно. Четвърта глава предлага сравнителен анализ на двете партии през призмата на организационните им стратегии. Заключениеето верифицира хипотезата за ключовото значение на организационния фактор за оцеляването на персоналистките партии.

Без да правя подробен преразказ на резултатите от изследването по глави, ще отбележа най-съществените според мен моменти, изразяващи приносния му характер.

Авторката тръгва от протичащите през последните десетилетия промени в европейските общества и политически системи, които водят до трансформации в организационния живот на политическите партии, а най-ярко проявление на тези трансформации е засилената роля на лидера в разнообразните измерения на неговата дейност – от комуникацията до управлението. Промените стимулират и различни опити за концептуализация. В дисертацията са открити на първо място президентизацията и персонализацията, като са изтъкнати институционалните акценти на

президентизацията, предпоставящи по-голямата коректност на термина персонализация по отношение на политически системи без съществена институционална промяна (като българската след 1991 г.). На второ място, признати са сходствата между модела на персоналистката партия и този на бизнес-фирмената партия и е мотивиран изборът в полза на първия модел, защото бизнес-фирмената партия поставя като приоритет икономическата роля на лидера, а тя невинаги възплъщава централното измерение на персонализацията. Налице е процедура по „филтриране“ на понятията, при която ориентацията към конкретен теоретичен модел е изцяло подчинена на целите и задачите на труда.

В изследването на казусите НДСВ и ГЕРБ се стига до специфичното напрежение по оста институционализация-деинституционализация. Утвърждаването на новите партийни играчи – а и НДСВ, и ГЕРБ получават водещо присъствие в институциите на държавната изпълнителна власт – минава през процес на институционализация, добре описан в литературата. Същевременно персонализацията имплицира „прескачане“ на партийни йерархии и концентриране на процеса по вземане на решения в ръцете на лидера. Не формално заеманата партийна позиция, а доверието на лидера в конкретен член на партията е предпоставка за реализация на дейности. Получава се, че институционализацията на персоналистките партии насърчава деинституционализираното им функциониране.

Медийната среда е фактор на процеса на персонализация. Това е отдавна установен факт в примерите на подобни партии от цяла Европа. В български условия персоналистката партия не само добива популярност и обществена тежест благодарение на медиите, но и превръща медиите в инструмент за усилване на собствената си персонализация. Най-общо казано, този процес приема две форми – чрез неформалните връзки на партийния лидер с медиите, създаващи му определена „зона на комфорт“ и недосегаемост; и чрез нарастващата употреба на социалните медии, индивидуализиращи до възможния максимум посланията на партията към обществото.

НДСВ и ГЕРБ са интерпретирани в дисертацията като персоналистки партии със значителни сходства (като възникване и утвърждаване, като сравнително бързо позициониране в изпълнителната власт, като култивиране на неформалния авторитет на лидера, и т.н.), но и с една централна отлика, изразяваща се в стратегиите им на оцеляване и концептуализирана като „стабилизиращи фактори“. НДСВ има

относително кратък политически път, докато ГЕРБ показва тенденции на трайно присъствие в българската партийна система. Подробно, убедително и многофакторно е доказателството, че тази отлика се дължи на различните отношения към организационния живот. НДСВ опитва да се конструира като електорална партия, без особени инвестиции в партийното строителство на местно равнище, и с акцент върху „екзекутивното лице“ на персонализацията, т.е. върху ефектите от участията си в правителства. ГЕРБ, напротив, от самото начало се ориентира към класически модел на партийна организация, познат от времената на масовите партии, и по такъв начин институционален източник на организационната стратегия на партията става не изпълнителната, а местната власт. Индикаторите „участие в местен вот“ и „резултат от местния вот“, а особено релацията между тях, ясно аргументират ефективността на избраните стратегии. НДСВ се проваля, а ГЕРБ за дълго време успява да бележи сериозни успехи. Организационното измерение действително се оказва водещо за стабилизацията, и това е извод, който не се ограничава до двата български примера, а би могъл да се изследва и верифицира върху различни други персоналистки феномени.

В хода на изследването на двата български случая, НДСВ и ГЕРБ, дисертацията установява наличието на характеристики, които допълват и/или надхвърлят познатите ни от модела на Погунтке и Уеб, а и от цялостния дебат върху персоналистките партии. Така с конкретни примери е показано, че политически решения се взимат не просто от лидера, което би могло да се очаква, а нещо повече, с оглед на личността на лидера, както в случаите със символиката на НДСВ или отказите на партията от номинации за президентски избори. Също така, един от елементите на лидерския авторитет в управлението се явява не просто привличането на непартийни специалисти към съставите на правителствата, а привличането на фигури от други партии без съответни коалиционни споразумения. Можем да го забележим при мандатите и на НДСВ, и на ГЕРБ. Оказва се, че персоналистката партия не само се идентифицира с лидера си, но лидерът започва да измества партията и да се схваща като самостоятелен политически актьор, заличаващ границите между политическите сили. Макар че в текста няма да срещнем такъв термин, бих окачествил тази тенденция като наченки на свръхперсонализация.

Споменатите аспекти от дисертационния труд са достатъчно хетерогенни, за да можем да ги обединим в една обща концепция. Смятам, обаче, че всички те – акцентите върху лидерството, а не толкова върху институционалните и икономическите

контексти; върху деинституционализиращите ефекти от възхода на персоналистките партии; върху трансформацията на медийната среда от предпоставка в инструмент за персонализация; върху организационните стратегии като първостепенни стабилизиращи фактори за сметка на управленските политики; върху лидерската апроприация на партийната идентичност – имат общ знаменател. Той е в специфичния български принос към практиките на персонализацията. Една от най-силните страни на депозирания работа според мен е, че тя отива отвъд адаптирането и прилагането на съществуващи модели към неизучени в техните първоначални рамки реалности, а създава условия за допълнително развитие на дебата за персонализацията. В изследването българските примери са разбирани не толкова като някакво отражение на привнесени отвън процеси, при които различията с „оригинала“ се дължат на предполагаемо национално своеобразие. Напротив, българските примери също могат да „допринасят“. От техния анализ можем да формираме и допускания за аналогични процеси извън България.

Публикацията на настоящия дисертационен труд във вид на монография би бил една полезна стъпка към запълване на вакуум в политологичната литература у нас, свързан с интерпретациите на феномена „партия в управлението“. Бележките и препоръките, които ще направя, се отнасят по-скоро до подготовката на една такава монография и не поставят под съмнение теоретичните, методологичните и емпиричните приноси на самата дисертация. Представям ги накратко.

В структурно-логическо отношение. Отново ще потвърдя убеждението си, че структурата на дисертацията е ясна и много добре аргументирана. Заедно с това ще обърна внимание на няколко пункта, които могат да извикат възражения или да породят неясноти. Третата формулирана цел на изследването още във въведението е тестване на модела на Погунтке и Уеб върху български партии. По-нагоре в същото въведение са цитирани 8 публикации, въвеждащи в темата, едната от които действително е на Погунтке и Уеб, но практически без пояснения. Целесъобразно би било, след като това е цел, моделът на въпросните двама автори да бъде накратко маркиран още на това място (като задачи и обхват), като по-подробното му представяне остане, разбира се, за първа глава. На следващо място, в главите за НДСВ и ГЕРБ фигурират задълбочени раздели с анализ на медийната среда по време на управленията с участие на всяка от двете партии. Тези раздели са съществени и ключови като информация, но същевременно като обем надхвърлят многократно репрезентациите на

политическата среда. Полезно би било в такъв смисъл да се акцентира приоритетното значение на връзката персонализация-медии, нещо, което самата авторка подсказва на други места в текста. И още, трета глава, посветена на ГЕРБ, завършва с обобщение на процесите на персонализация не само в ГЕРБ, но и в НДСВ. По мое мнение, това обобщение би намерило по-точно място като уводна рамка към сравнителната четвърта глава. Също така, не виждам основание заключението да бъде представено като отделна (в случая, пета) глава. То е заключение.

В методологическо отношение. Един от най-значимите приноси на изследването несъмнено е събраната и анализирана информация по метода на полуструктурираните (дълбочинни) интервюта. В много случаи с тяхна помощ са установени и доказани неуловими със средствата на публично достъпната информация тенденции и практики на персонализацията в НДСВ и ГЕРБ. Според мен обаче аргументацията би спечелила от съвсем кратка предварителна дискусия върху надеждността на този тип качествени методи. Те фиксират по-скоро декларации, отколкото факти. И важното е, че декларациите на интервюираните водят до натрупвания в една и съща посока, което е достатъчно основание за верификация на направените твърдения, а не толкова отделно взетите думи на един или друг респондент, чиято фактологична достоверност е трудно проверима.

В съдържателно отношение. Ще се спра на три обстоятелства, които според мен приканват към допълнителна рефлексия. Едното е концептуално. Популизмът е въведен като отличителна черта на персоналистките партии в теоретичната глава. Приемам мотивите на авторката за това. Същевременно анализът на популизма, макар и изцяло подчинен на задачите на работата, изисква според мен по-ясен фокус върху конкретното разбиране за популизъм, което е адекватно на изследваните реалности. Както е известно, популизмът се интерпретира във вариантите на политическа идеология, политическо движение и политически стил. Струва ми се, че именно последните две интерпретации отговарят адекватно на проблема с персоналистките партии. Ако бъде възприета цитираната теза на Кас Муде за „хлабава идеология“, това би предполагало изясняване на общи идеологически характеристики на персоналистките феномени в европейските партийни системи (както и в българската). Доколко то е плодотворно, е друг въпрос, но смятам, че излиза извън обхвата на разглежданата тема. Второто обстоятелство е терминологично. Моделът на Погунтке и Уеб, който бива адаптиран за целите на дисертацията към българските партии, работи с

термина президентизация. Теодора Йовчева представя ясни и убедителни аргументи за приликите и разликите между президентизация и персонализация и обосновава избора си в полза на персонализацията. Ето защо намирам за полезно накратко да се обясни защо индикаторите за президентизация на Погунтке и Уеб биват използвани като индикатори за персонализация. Мисля, че работата предлага подобно обяснение, но може би е добре да бъде експлицирано по-ясно. Третото обстоятелство визира многобройните примери от българския политически процес, доказващи (според мен еднозначно) персоналисткия характер на НДСВ и ГЕРБ в различните „лица“ на понятието. Изследването, разбира се, не е труд по политическа история на България. Все пак то по мое мнение би спечелило от малко по-разгърнато изложение на най-важните примери, в т.ч. и с посочване на съответните дати. Един читател след години ще се затрудни да идентифицира споменатите реалии (фигури, организации, скандали), нещо необходимо, за да разбере солидността на аргументацията.

Авторефератът, в обем 21 страници, коректно и в синтезиран вид възпроизвежда основните моменти и изводи от дисертационното изследване. Намирам за точна приложената авторска справка за приносите. Те имат както концептуално-методологичен характер (систематизация на научния дебат върху персонализацията), така и теоретико-приложно значение (интегрирането на неизследвани случаи към илюстрациите на съществуващи в научната литература подходи), но също и емпирична страна (набирането на съществена за по-доброто осмисляне на българския политически процес информация) и собствено теоретична значимост (обогатяване на понятието за персоналистка партия с нови елементи и установяване на ролята на стабилизиращите фактори за институционализацията на персоналистките партии). Определено може да се твърди, че изследванията на авторката са популяризирани в широки академични среди. Отделни аспекти от работата са били докладвани и са получили съответната критична рефлексия на седем научни форума, четири от които в чужбина. По темата на дисертацията са представени четири публикации, като специално следва да се изтъкне наскоро излязлата статия в *East European Politics and Societies: and Cultures*, списание с внушителен за социалните науки импакт-фактор. Въпросната публикация на Йовчева третира именно стабилизиращите фактори на персоналистките партии и по такъв начин лансира подход с потенциална приложимост извън България.

Имаме пред себе си завършен, подреден, логически обоснован труд, който изпълнява своите цели и задачи, демонстрира научна ерудиция и терминологична

коректност, и разработва по нов и убедителен начин важни проблеми на политическия процес.

В заключение. Въз основа на изложените аргументи, без колебание ще гласувам ЗА присъждането на образователната и научна степен „доктор“ по Професионално направление 3.3. Политически науки (Сравнителна политология) на Теодора Александрова Йовчева.

09.07.2021 г.

Рецензент:

/доц. д-р Борис Петров Попиванов/